

Василенко С.Д.,

*доктор політичних наук, член-кореспондент
Української Академії політичних наук,
академік Академії наук вищої освіти України,
професор кафедри українознавства
Одеської національної морської академії*

ПОЛІТИКА І ПРАВА ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Анотація. В статті розглядаються права людини в повоєнній Європі і на сучасному етапі розвитку в контексті європейської інтеграції. Розкрито діяльність європейських інституцій відносно прав людини, проаналізовано європейські норми і інституції забезпечення прав людини.

Ключові слова: політика, права людини, загальноєвропейський політичний процес, інтеграція, європейські структури.

Зародження ідеї прав людини виникає у древніх полісах (Афінах, Римі). Кожний новий етап розвитку добавляв нові якості правам людини, поширював їх на все більш широке коло суб'єктів.

Сучасне втілення ідей прав людини представлено в «Загальній декларації прав людини» (1948 року), «Міжнародному пакті про громадянські і політичні права» (1966 року), «Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права» (1966 року).

На сучасному етапі розвитку особливо вагомого значення набувають політичні права, які надають можливість кожній людині активно брати участь у політичному житті країни.

Тема прав людини проходить через всі сфери життя, які повинні бути забезпечені незалежно від того, в якій країні проживає людина. Права людської особистості давно перетворились в окремий об'єкт турботи міжнародного співтовариства, в тому числі і країн ЄС. Право Європейського Союзу є значним досягненням в світовій юридичній науці, втілюючи в себе багатовіковий досвід найбільш розвинутих країн Європи, трансформував його в наднаціональне право — право Європейського Союзу (ЄС). В ньому сконцентровані багато світових досягнень в сфері права, які в певній мірі підводять підсумок сучасного права, його принципів, компетенції і методів регулювання суспільних відносин [1, 3].

Права людини залежать від того, в якому суспільстві вона проживає і яке законодавство в тій чи іншій державі. Реальний зміст права, яке відображено в законодавстві, залежить від типу народу (зв'язаних з ним формації і цивілізації),

форми держави (системи організації влади, територіального устрою і політичного режиму) [2, 8]. Тому розглянемо як здійснювалася політика і реалізовувались права людини у післявоєнній Європі і на сучасному етапі розвитку в контексті євроінтеграційних процесів. Як відомо, ЄС більше 50 років тому став на тривалий і нелегкий шлях до миру, солідарності та демократії в Європі.

На шляху до сьогоденних реалій Європа пройшла щонайменше три історичних етапи. Перший був пов'язаний з повоєнним розподілом її на різні зони контролю згідно з рішеннями Ялтинської конференції 1945 р., що невдовзі призвело до довготривалого воєнно-політичного протистояння, безпрецедентної за своєю гостротою «холодної війни», багаторічної виснажливої гонки озброєнь та встановлення «залізної завіси» між Сходом і Заходом.

Цікаво, що розкол Європи не тільки не завдав, а багато в чому сприяв процесам регіональної політичної та економічної інтеграції європейських країн. Особливо успішно об'єднавчі процеси проходили в Західній Європі. Одержуючи згідно з «планом Маршалла» відповідну фінансову допомогу, впроваджуючи новітні технології і ефективні ринкові відносини, вони досить швидко відновили свою зруйновану війною економіку на цілком новій сучасній основі. Так розпочинався нинішній процес інтеграції західноєвропейських країн, який привів незабаром до значних соціально-політичних і економічних здобутків, а також сприяв створенню ефективних міждержавних і авторитетних організацій — НАТО, ЄС, РЄ тощо.

Паралельно відбувалося об'єднання Східної Європи, але на цілком інших геополітичних засадах, на примусових принципах воєнно-політичного тиску та ідеологічного диктату з боку тоталітарної євразійської наддержави. В таких умовах тут були створені свої міждержавні організації — ОВД і РЕВ. Насильницьке нав'язування з їх допомогою європейським народам недемократичних режимів і неефективної планової економіки призвело до зростання незадоволення і навіть до сплесків відчутного опору. Особливо рішучі спроби

повернення в лоно європейської демократії відбулися у таких країнах, як Угорщина (1956 р.) і Чехословаччина (1968 р.), але вони були жорстко придушені об'єднаними військами країн ОВД під керівництвом СРСР. Все це врешті-решт призвело до неминучого відставання східноєвропейських країн в соціально-економічному розвитку, що, в свою чергу, ще більше посилювало їх прагнення до свободи і відновлення демократичного устрою.

Другий етап в розвитку Європи розпочинається з 70-х років і пов'язаний з таким цікавим і унікальним явищем, як розрядка міжнародної напруженості. Її певною передумовою можна вважати тенденції до демократизації закритого суспільства, які хоч і суперечливо, але проявилися в політиці Радянського Союзу під час «хрущовської відлиги». Таким чином, колесо історії повільно, але невблаганно поверталось в бік процесів глобалізації та загальноєвропейської інтеграції. Це визначалося, насамперед, сталим культурно-цивілізаційним чинником. Найголовнішою подією цього етапу в геополітичній історії континенту стала Нарада з безпеки і співробітництва в Європі, яка відбулася у 1975 р. в Гельсінкі. Сьогодні, коли минуло 35 років з дня проведення форуму, ми можемо з упевненістю наголосити, що його рішення, попри всі труднощі і протиріччя тогочасного міжнародного життя, стали важливим етапом на шляху подолання колишнього протистояння. Розпочався непростий, іноді дуже суперечливий, але невблаганний загальноєвропейський «гельсінський процес», позитивні наслідки якого особливо переконливими виглядають зараз.

Третій етап у процесі загальноєвропейської інтеграції став особливо масштабним і глибоким. Він розпочався на межі 80-90 рр., коли десятки країн Східної Європи відмовились від нав'язаних їм застарілих стереотипів і з допомогою «оксамитових революцій» зробили рішучий крок до загальнолюдських цінностей європейської цивілізації, докорінно змінили свої геополітичні орієнтири; розпочалося їх входження в європейські політичні структури.

Друга світова війна, протиборство двох систем, «холодна війна» мали значний вплив на формування сучасних уявлень про права людини. Після Другої світової війни в Західній Європі раніше, ніж в інших районах планети, була створена регіональна система міжнародних організацій, яка покликана сприяти розвитку співробітництва у різних сферах сучасного життя. Із самого початку в її основу лягла турбота про права людини. Ідея розробки «Хартії прав людини» оформилася на Конгресі Європи. Він був проведений у Гаазі в травні 1948 р. з ініціативи Міжнародного комітету рухів за європейську єдність. У ньому

взяли участь багато видатних політичних лідерів континенту. Цілий ряд резолюцій цього Конгресу містив заклик до утворення політичного й економічного союзу, елементами якого повинні були стати Хартія прав людини й Суд, наділена необхідними повноваженнями по забезпеченню її дотримання. Було намічено також заснувати Європейську асамблею для поглиблення політичного співробітництва в регіоні. Прийнята цим рухом Декларація принципів, відповідно до яких пропонувалося створювати «Європейський Союз», містила в тому числі наступний пункт: до складу Європейського Союзу можуть входити тільки такі інші держави, які розділяють основні принципи Хартії прав людини й заявляють про свою готовність гарантувати їхнє виконання [3].

В остаточному вигляді це принципове положення знайшло відображення у статті 3 Уставу Ради Європи, підписаного в Лондоні 5 травня 1949 р., у наступній редакції: «кожний член Ради Європи повинен визнавати принцип верховенства права і принцип, відповідно до якого усі особи, що перебувають під його юрисдикцією, повинні користуватися правами людини і основними свободами ...».

Конкретні здобутки Ради Європи: це понад 160 європейських угод та конвенцій мають силу законів і багато з них є відкритими для держав, що не є членами Ради Європи, коли йдеться про широкий спектр питань — від захисту прав людини до боротьби з організованою злочинністю, від запобігання тортурам до захисту баз даних або культурного співробітництва; рекомендації урядам, які визначають основні принципи діяльності в таких сферах, як правничі справи, охорона здоров'я, засоби масової інформації, освіта, культура, спорт та ін.

Рада Європи працює над гармонізацією політики і прийняттям загальних норм і практики в державах-членах. З цією метою вона об'єднує на різних рівнях зусилля парламентаріїв, міністрів, урядових експертів, представників місцевих і регіональних органів влади, молодіжні асоціації, міжнародні недержавні організації. Основні документи Ради Європи: Європейська конвенція з прав людини встановлює систему контролю та захисту прав людини. Це здійснюється двома органами: Європейською комісією з прав людини та Європейським Судом з прав людини.

Відповідно до Уставу за парламентським органом Ради Європи не визнавалося скільки-небудь істотної ролі. Таким органом стала Консультаційна асамблея (пізніше перейменована в Парламентську асамблею). Повноваження, що дісталися їй, не виходили за рамки того, щоб давати рекомендації Комітету міністрів. Політична співпраця

так і не одержала розвитку: занадто великі виявилися розходження в підходах до будівництва майбутньої Європи, а компетенція органів Ради Європи була занадто обмеженою [4]. Устав передбачає, що для реалізації мети Організації, що складає в досягненні більшої єдності серед її членів, вживаються заходи в різних областях (економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій і адміністративній). Здійснення цієї мети забезпечується також підтримкою на належному рівні захисту прав людини і основних свобод і їх подальшим розвитком. Іншими словами, на Раду Європи покладається завдання прагнути у своїй роботі не тільки до захисту вже визнаних прав і свобод, але й до вдосконалення такого захисту і його поширенню на інші права. У цьому ключі Рада Європи й зорієнтувала свою діяльність. Найважливішим своїм пріоритетом Рада Європи вважає захист прав людини й основних свобод у країнах-членах. Це так би мовити, наріжний камінь усієї європейської споруди.

Основними напрямками діяльності у цій сфері є створення ефективної системи контролю, захисту і поваги особистості, її свобод, соціальних, економічних і культурних прав через дію Європейської конвенції з прав людини, Європейської комісії і Європейського суду з прав людини, діяльність Комітету Парламентської Асамблеї з моніторингу, підтримка системи інститутів прав людини і неурядових організацій, що діють у цій сфері; вияв і запобігання появі нових порушень прав людини і приниження людської гідності за допомогою нових конвенцій і резолюцій, наприклад, по біоетиці, дитячій проституції, соціальному відчуженню і зайнятості, попередження правопорушень у сфері комп'ютерної інформації, захист індивідуальних даних особистості; привернення уваги політиків, владних структур і громадськості до значимості прав людини; функціонування в Страсбурзі Бібліотеки з прав людини й інформаційної служби з прав людини; розвиток місцевої демократії, засобів масової інформації, освіти, культурної спадщини, підтримка неурядових організацій, що діють у сфері прав людини, розвиток освіти у сфері прав людини на всіх рівнях.

Напрямами діяльності у цій сфері є також запобігання катування і нелюдському або такому, що принижує людську гідність, покаранню, поводженню; захист національних меншин; рівність чоловіків і жінок; боротьба із проявами расизму і нетерпимості.

Радою Європи були використані такі методи, як розробка й прийняття конвенцій і рекомендацій, поширення інформації з тематики прав людини, підтримка досліджень у даній області й деякі інші. Для полегшення роботи в сфері прав

людини і пов'язаних з нею областях у рамках Ради Європи була сформована необхідна інфраструктура [5]. У Секретаріаті створений Директорат з прав людини. У підпорядкуванні Комітету міністрів перебуває Постійний комітет з прав людини, членами якого є представники урядів країн-членів. Існують й інші комітети, що складаються звичайно з урядових експертів і працюють як на тимчасовій (наприклад, протягом строку, необхідного для підготовки проекту конвенції), так і на постійній основі, коли їхній мандат стосується, зокрема, проблем поширення інформації про права людини й відповідної просвітницької діяльності.

Важливо підкреслити, що відповідно до статті 1 Уставу, питання, що відносяться до сфери національної оборони, перебувають поза компетенцією Ради Європи. Це пояснюється твердим наміром урядів, що підписали Устав, залишити їх за НАТО. Стаття 3 Уставу далі передбачає, що кожна держава-член Ради Європи повинна визнавати принцип панування права й гарантувати своїм громадянам користування правами людини й основними свободами.

На протязі діяльності Радою Європи розроблено понад 160 конвенцій, на основі яких здійснювалася і проводиться тепер уніфікація і зміна законодавства держав-членів Ради. Серед них такі відомі політико-правові документи:

1. Європейська конвенція з прав людини, від 4 липня 1950 р. і протоколи до неї;
2. Європейська хартія місцевого самоврядування, від 15 листопада 1985 р.;
3. Європейська конвенція по запобіганню катувань, нелюдському поводженню, що принижує, чи покаранню, від 26 листопада 1987 р.;
4. конвенції про боротьбу з тероризмом, правовий статус робітників-мігрантів, захист проти зловживань при використанні комп'ютерних даних на приватних осіб;
5. Європейська соціальна хартія в новій редакції 1996 р.;
6. Європейська культурна конвенція, від 19 грудня 1954 р. та інші акти Ради Європи.

Європейська конвенція з прав людини і Європейська соціальна хартія є двома найстаршими й найбільш важливими договорами з прав людини Ради Європи. У ті роки, коли Рада Європи була тільки що заснована і розроблялася Європейська конвенція з прав людини, її автори зволіли не включати в неї економічні, соціальні й культурні права. При цьому вони виходили з того, що після Другої світової війни Європа бідувала скоріше в гарантіях поваги прав людини, затвердження панування права й політичної демократії. До того ж у той час не всі європейські країни могли забезпечити послідовне й повне дотримання

економічних і соціальних прав, і «навіть при найбільш сприятливих обставинах» [5].

Захист прав людини є однією з найбільш важливих функцій Ради Європи. Подібне призначення Організації випливає із цілого ряду положень Уставу, у яких проголошуються такі принципи, як повага особистої свободи й політичної свободи. Устав «іде» навіть далі, передбачаючи в статті 8, що серйозні порушення прав людини і основних свобод є підставою для призупинення членства їхньої держави, що допускає, або її виключення з Ради Європи. У період правління грецьких полковників наприкінці 60-х — початку 70-х років були початі кроки, спрямовані на застосування статті 8 у відношенні Греції. Однак Греція встигла вийти з Ради Європи до того, як це відбулося.

Нині держави — члени Ради, незалежно від їх економічного потенціалу, а також членства в Європейському Союзі, можуть взаємодіяти, як рівноправні партнери у тих сферах, де перед ними постають спільні завдання та проблеми. Жодна інша організація, крім Ради Європи, не надає такої можливості [3].

Незважаючи на використання Конвенції Ради Європи 1950 р., Європейський Союз не залишив спроб підготувати власний «біль про права», що відбиває стан їхнього розвитку на кінець ХХ століття. Кульмінацією цих зусиль стало урочисте проголошення 7 грудня 2000 р. Хартії про основні права. Хартія покликана захистити людську особистість у взаєминах, насамперед, з наднаціональними інститутами й органами Європейського Союзу, а також з державами — членами Союзу, коли останні діють на виконання встановлених їм правил. При цьому Хартія 2000 р. не скасовує інших «білей про права», що існують у рамках держав — членів або міжнародного співтовариства. Всі вони зберігають силу «у рамках своєї відповідної області застосування» (ст. 53 Хартії). Більше того, коли положення Хартії кореспондують норми Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р., вони повинні тлумачитися однаково чинно, у тому числі з урахуванням прецедентів Європейського суду з прав людини. Наприклад, «право на свободу та особисту недоторканність» (ст. 6 Хартії) має ті ж обмеження й межі, що й однойменне право, проголошене в Європейській конвенції з права людини (ст. 5 «Право на свободу та особисту недоторканність»).

Зі сказаного не слід робити висновок, що Хартія Союзу лише копіює Конвенцію Ради Європи. На відміну від останньої, вона охоплює всю сукупність основних прав і свобод (у тому числі соціально-економічних і культурних). Хартія може встановлювати й більш високі стандарти захисту

особистості, але в кожному разі вона не повинна знижувати їх у порівнянні з Європейською конвенцією з прав людини, до якої Союз надалі планує приєднатися як окрема сторона.

На своїй 104-й сесії, присвяченій 50-річчю Ради Європи, що відбувалася в 1999 році, Комітет Міністрів ухвалив Стратегічний план для Ради Європи, спрямований на адаптацію Організації до нових складніших завдань, зокрема, з огляду на розширення свого членства. Головними цілями Стратегічного плану визначено: захист та сприяння повазі до прав людини в усіх державах — членах на засадах недискримінації; сприяння розвитку демократичних інституцій та процедур на загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівнях; забезпечення принципу верховенства права; сприяння розвитку європейської культурної ідентичності, при усвідомленні культурної різноманітності Європи та її спадщини, з особливим наголосом на систему освіти; сприяння терпимості, соціальній злагоді та соціальним правам.

У контексті реалізації вищезазначених цілей сьогодні на порядку денному Ради Європи стоять такі найважливіші питання у сфері прав людини: корегування Європейської конвенції з прав людини і протоколів до неї з урахуванням можливих нових протоколів, зокрема Протоколу № 12, котрий розширив би сферу застосування статті 14 Конвенції щодо заборони дискримінації; застосування на практиці в загальноєвропейському масштабі положень Європейської конвенції з прав людини шляхом приєднання до неї Європейського Союзу, а також визнання документа з боку ОБСЄ як основоположного правозахисного стандарту.

Конвенція стала першим міжнародним документом з прав людини, що має забезпечувати захист широкого спектру громадянських і політичних прав, як документ, який виконано у формі міжнародного договору, обов'язкового для виконання відповідними Високими Договірними Сторонами, і який встановлює систему контролю за імплементацією прав на внутрішньодержавному рівні. Найбільш революційним внеском Конвенції було, можливо, включене до неї положення, яке передбачало можливість надання Високою Договірною Стороною згоди на контроль з боку Європейського суду з прав людини у випадках, коли ініціатором процесу виступала окрема особа, а не держава [6]. Одним зі свідчень успіху Конвенції стало зміцнення права на індивідуальне звернення, яке з дискреційного перетворилося в обов'язкове право: адже тепер всі держави, які ратифікують Конвенцію, автоматично, таким чином, зобов'язуються визнавати юрисдикцію Суду на розгляд індивідуальних скарг.

Які ж є проблеми стосовно застосування Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод в Україні? Одним із найголовніших завдань, які постали перед Україною після проголошення нею 1991 року державної незалежності, є її інтеграція у світове співтовариство. Неодмінною вимогою такої інтеграції та передумовою позитивного сприйняття України на міжнародній арені є досягнення високого рівня забезпечення й захисту прав людини та виконання взятих нашою державою міжнародно-правових зобов'язань. Цей висновок впливає, зокрема, з аналізу тих міжнародно-правових договорів з питань захисту й реалізації прав людини, стороною яких є Україна, зокрема Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року (далі — Конвенція). Ратифікація Україною цієї Конвенції одразу ж викликала жваві дискусії навколо проблеми тлумачення змісту закріплених нею вимог. Питання дещо ускладнюється через те, що формулювання більшості конвенційних приписів є максимально широкими та гнучкими, містять чимало оцінюваних понять, передбачають широку дискрецію національних правозастосовних органів, а, відтак, потребують вироблення більш-менш чітких правил їх інтерпретації.

Україна стала членом Ради Європи у 1995 року. Вступивши в Раду Європи і ратифікувавши Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод, а також протоколи до неї (включаючи Протокол № 11 про реорганізацію контрольного механізму, створеного відповідно до Конвенції), Україна визнала обов'язкову юрисдикцію Європейської комісії і Європейського суду з прав людини, які розміщуються в місті Страсбурзі. Тим самим, Україна стала учасницею створеного Радою Європи контрольного механізму за дотриманням прав і свобод людини, що включає, як роботу єдиного Європейського суду з прав людини, Комітету Міністрів РЄ (які, безперечно, мають пріоритет в цій системі), так і діяльність Парламентської асамблеї, і передусім її Комітету з питань моніторингу [7].

Контрольний механізм РЄ надає додаткові можливості українським громадянам для захисту своїх прав, оскільки Конвенція наділяє їх правом безпосереднього звертання до Суду, що також відповідає ст. 55 (ч. 4) Конституції України «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

Правда, не цілком зрозумілим залишається питання про вичерпання цих національних

засобів захисту. У тих випадках, коли є підстави для звернення до Конституційного Суду України, цей шлях оскарження також повинен бути використаний. Очевидно, що останньою «вичерпною інстанцією» в нашій країні виступає Верховний Суд України, який має наступні повноваження:

- у межах своїх повноважень розглядає справи як суд першої інстанції, у касаційному порядку, порядку нагляду і в зв'язку з нововиявленими обставинами;

- вивчає і узагальнює судову практику, аналізує судову статистику і дає керівні роз'яснення судам у питаннях застосування республіканського законодавства, що виникають при розгляді судових справ. Керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України є обов'язковими для судів, інших органів і службових осіб, що застосовують закон, по якому дано роз'яснення;

- здійснює контроль за виконанням судами республіки керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду України;

- вирішує в межах своїх повноважень питання, що випливають з міжнародних договорів України;

- здійснює інші повноваження, надані йому законодавством.

Згідно зі ст. 13 Європейської конвенції з прав людини, «кожна людина, чії права і свободи, викладені в чинній Конвенції, порушені, має в своєму розпорядженні ефективні засоби правового захисту перед державними органами, навіть якщо таке порушення було допущене особами, що діяли в офіційній якості». Тим самим, Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) зміцнює процесуальні права особистості, включаючи право подання скарги у відповідні національні інстанції на дії виконавчої влади, її органів і посадових осіб [8].

Дана та інша статті Європейської конвенції добре кореспондуються з цілим рядом конституційних положень (які, зокрема, містяться в ст.ст. 40, 55, 56, 57, 59-63 Конституції України), покликаних забезпечити права і свободи людини. Так, стаття 55 Конституції України гарантує судовий захист прав і свобод людини і громадянина, зокрема встановлюється наступне: «Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» [9].

Додатково кожна людина має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого

Верховної Ради України з прав людини (який є суб'єктом конституційного подання до Конституційного Суду України з приводу відповідності законів та інших правових актів Конституції України і надання офіційного тлумачення Конституції України та законів України).

Статті 57 і 59 Конституції України вказують на те, що «кожному гарантується право знати свої права і обов'язки» і «кожен має право на правову допомогу», на що звертається увага у Європейській конвенції з прав людини.

Конституція України містить і норми, направлені на захист прав потерпілих від зловживань владою і злочинних розпоряджень; право на компенсацію за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди у випадку порушення останніми прав та свобод людини (ст.ст. 56, 60 Конституції України).

Разом з тим, у виниклій суперечці громадянин — держава, Європейська конвенція (ст.ст. 32, 47) передбачає і фактично заохочує мирову угоду — «суд може прийняти справу до розгляду тільки після того, як Комісія пересвідчиться в безрезультатності зусиль по дружньому урегулюванню справи, і протягом тримісячного терміну, передбаченого статтею 32» (ст. 47 Конвенції).

Для такого рішення необхідно виправити або замінити відповідні норми національного законодавства, а це, в свою чергу, може не позбавити державу — член РЄ від виплати потерпілому грошової компенсації (ст. 50 Конвенції).

Найімовірніше, зі створенням Єдиного Європейського Суду, процедура мирової угоди, «дружне урегулювання» отримає розвиток, і Україна має освоїти цю процедуру в зв'язку з майбутніми зверненнями громадян до даного Суду.

Після 17 липня 1997 року — дати ратифікації Україною Європейської конвенції Протоколів №№ 2, 4, 7 та 11 до неї — громадяни України отримали право на подання індивідуальних скарг до Європейського суду; правоохоронні та судові органи України, керуючись статтею 9 Конституції України, Законом України «Про дію міжнародних договорів на території України» від 10 грудня 1991 року № 1953-ХП повинні на практиці застосовувати в «спірних ситуаціях» стандарти Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. Для цього останні, як мінімум, повинні бути глибоко вивчені самими судьями і працівниками правоохоронних органів.

Тим більше, що за справедливим твердженням авторів, розділ II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина створювався з урахуванням міжнародно-правових документів і повністю відповідає міжнародним

зобов'язанням України відносно прав людини, оскільки самі ці норми є безпосередньо діючими (ст. 9 Конституції України); Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України»; Закон України «Про дію міжнародних договорів на території України» також підтверджує вищезазначене «Встановити, що укладені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять невід'ємну частину національного законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства» [10].

Європейський суд з прав людини, на що неодноразово зверталася увага, сьогодні переживає реформу. Відповідно до Протоколу № 11 Європейська конвенція з прав людини від 11 травня 1994 р. замість двоступеневого механізму судочинства («Комісія — Суд») вводиться єдиний і постійно діючий Суд.

Дані зміни зумовлені як розширенням Ради Європи, зростанням кількості звертань громадян різних держав-членів до Європейської комісії і Суду і т. ін., так і необхідністю внутрішньої реформи контрольного механізму (позбавлення від бюрократизованості, тяганини), підвищення ролі національного регулювання і захисту прав людини в рамках РЄ.

У нинішньому вигляді контрольні органи Ради Європи ледве справляються із всезростаючим обсягом роботи. Терміни розгляду затягуються. Список заявників, що чекають на розгляд, залишається дуже довгим, вважає М. Ентін, терміни розгляду заяв, що закінчуються винесенням судового рішення, становили шість років, що закінчуються затвердженням резолюції Комітету Міністрів — чотири роки. Однак це в середньому. Практиці контрольних органів Ради Європи відомі випадки, коли розгляд затягувався і на вісім, і на дев'ять, і навіть на десять років. Вже зараз ситуація в якійсь мірі є критичною. Неповороткість регіонального механізму, контролю ніяк не в'яжеться з вимогою судового розгляду протягом розумного терміну (п. 3, ст. 5 Конвенції).

Звідси і необхідність реформи, прагнення «йти в ногу з часом» по шляху послідовного захисту прав людини. Загалом Україна дозріла для того, щоб перенести наднаціональний захист прав людини на більш високий рівень і зняти обмеження, накладені ними на контрольний механізм і покликані обмежити певною мірою розгляд частин індивідуальних заяв. Вона готова відмовитися від положень Європейської конвенції, що розцінюються в минулому як гарантія від ущемлення державного суверенітету, і наблизити регіональний механізм контролю за своїми основними

характеристиками до класичного федерального Конституційного суду.

Таким чином, в післявоєнний період в Європі активно розпочалися інтеграційні процеси, утворювались європейські інституції, була створена важлива міжурядова політична організація Рада Європи, що захищає права людини, парламентської демократії та забезпечує принцип верховенства права. Основою для забезпечення прав та свобод людини в рамках Ради Європи стала «Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року».

Європейська конвенція з прав людини не є панацеєю від усіх проблем з правами людини в Європі. Створена безпосередньо після закінчення Другої світової війни, вона зосереджується виключно на людині та на захисті її основних прав, але потребує оновлення за вимогами подій і часу. Внаслідок цього сьогодні вона не надає достатніх можливостей вирішення з правової точки зору багатьох гострих проблем сучасності — зокрема, йдеться про економічні та соціальні проблеми. Але не зважаючи на цю обмеженість Європейської конвенції з прав людини, як політики, так і правники мають впроваджувати втілену в ній традицію розуміння тлумачення захисту прав людини та працювати над подальшим вдосконаленням того, що вже успішно опрацьовано.

Після розпаду СРСР вступ до Ради Європи держав Центральної та Східної Європи та їхнє приєднання до Європейської конвенції з прав людини надали новий імпульс цим зусиллям, що спонукає як Раду Європи, так і її нових активних членів до критичного аналізу та оцінки своїх власних здобутків та підтвердження взятих на себе обов'язків з гарантування високого рівня захисту прав людини сфери дії та його тлумачення.

Конвенція з прав людини є правовим інструментом зі своєю власною й зазначеною в ній судовою системою. Хоча вона базується на європейських цінностях поваги демократії й панування права, а також прав людини, основне значення Конвенції укладається не в створенні рамок політичного обговорення або в підготовці планів соціального прогресу, а в наданні безпосереднього та постійного захисту втілених у ній прав. Тому ті, хто застосовує Конвенцію, повинні оцінити передбачувані порушення прав, вивчивши фактичну сторону кожної даної справи з обліком конкретних умов статті, хоча багато вимог можуть торкатися питання не по одній статті. Показано, як контрольні органи Конвенції наділені компетенціями розглядати конкретні справи та виносити рішення через Комісію та Суд.

Була створена ефективна система захисту та контролю соціальних, культурних та економічних

прав та свобод саме через дію цієї Конвенції. Таким чином, було показано, як відбувається розвиток найвагомішого міжнародного правового документа у галузі захисту прав людини через тлумачення її положень органами Конвенції. Завдяки практиці цих органів положення Конвенції набувають глибокого змісту, отримують форму і живуть поза рамками самого цього документа. Тлумачення цими органами таких понять, як «верховенство права» і «демократичне суспільство» закладають підвалини європейської системи захисту прав людини і є чітким дороговказом для держав Центральної та Східної Європи, які нещодавно стали складовою частиною цієї системи. Україна є учасницею дійового механізму дотримання прав і свобод людини, що був створений Радою Європи, який включає функціонування єдиного Європейського Суду з прав людини, Комітету Міністрів Ради Європи, а також діяльність Парламентської асамблеї через її Комітет з питань моніторингу.

За справедливим ствердженням авторів Конституції України, її розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» повністю відповідає міжнародним зобов'язанням України відносно прав людини і доповнює Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 року і сприяє її тлумаченню у широкому розумінні.

Література:

1. Аракелян М. Р. Курс лекцій по праву Європейського Союзу : учебное пособие / М. Р. Аракелян, Н. Д. Василенко. — Одесса : Юридична література, 2008. — 224 с.
2. Василенко С. Д. Права людини: від ідей, декларацій до реального втілення в політичне життя / С. Д. Василенко // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Політичні науки». — Р. : Рівн. ін-т слов. Київ. слав. у-ту, 2009. — Вип. 1. — С. 5-9.
3. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека : учебник для вузов. — [2-е издание, пересмотренное и дополненное]. — М. : НОРМА, 2005. — 960 с.
4. Гомьен Д. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика / Д. Гомьен, Д. Харрис, Л. Зваак. — М. : Издательство МНИМП, 1998. — 600 с.
5. Готов С. А. Совет Европы как политико-правовой институт / С. А. Готов. — Краснодар, 1999. — 247 с.
6. Європейський суд з прав людини: Організація, діяльність, процес / За редакцією В. В. Путковської. — К. : Практична система, 2005. — 168 с.
7. Васильченко В. Некоторые проблемы защиты прав человека в Украине / В. Васильченко // Вопросы государства и права Украины. — 2004. — № 7. — С. 38-39.
8. Донна Гом'єн. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини / Донна Гом'єн. — [3-е вид.]. — К. : Фенікс, 2006. — 192 с.
9. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30.
10. Буткевич В. Г. Международное сотрудничество государств в области прав человека / В. Г. Буткевич. — К., 1997. — 247с.

Василенко С.Д. Политика и права человека в контексте евроинтеграционных процессов. – Статья.

Аннотация. В статье рассматриваются права человека в послевоенной Европе и на современном этапе развития в контексте европейской интеграции. Раскрыта деятельность европейских институций относительно прав человека, проанализированы европейские нормы и институции обеспечения прав человека.

Ключевые слова: политика, права человека, общеевропейский политический процесс, интеграция, европейские структуры.

Vasilenko S.D. Policy and human rights in the context of integration processes in Europe. – Article.

Summary. The article analyses the matters of human rights in Europe of the war period and of today, in the context of current integration processes in Europe. It shows the activities of European institutions with regard to the human rights and analyses the European regulations and institutions protecting the human rights.

Key words: policy, human rights, Pan-European political process, integration, European structures.